

Menntaskólinn í Kópavogi
Saga 302
Kennari: Helgi Kristjánsson

302

- *glósur* -

Guðbjörg Björnsdóttir
Guðmundur Karl Einarsson

7.febrúar 2001

Byltingarnar 1848 (bls. 6-13)

1848- Tímabil stöðnunar kvatt
Ný stétt, borgarastétt, tekur völdin
Frjálsræði, lýðræði, stjórnarskrá

Byltingin 1848 hófst í Sviss – berst um alla álfuna flótt
Af hverju: { Sviss er í miðri álfunni
{ Þar er talað þýska, franska, ítalska

Frakkland var að jafna sig eftir Napóleon mikla
Kreml = Keisarahöllin í Moskvu

Napóleon hafði orðið að flýja Moskvu
Napóleon komst aðeins með lífvörðinn út úr Rússlandi, hinir dóu í vetri
eða stungu af.

Frakkland var „skilið útundan” vegna Napóleons,
1848 – efnahagskreppa í Evrópu
Sósíalismi var að koma

Karl Marx og Fredrik Engels gáfu út
└─Gerðu byltingu, tóku verkalýðinn með sér.

Kosningar í Frakklandi
„lækka skattana”
Sósíalistar í Frakklandi, vildu stofna þjófvinnslustöður (varð
atvinnubótavinna) til þess varð að setja skatt á bændur
Bændur ósáttir – snéru baki við stjórninni.

Þjófvinnslustöðvum lokað
Herinn sendur á verkalýðinn

Lúðvík Napóleon, frændi Napóleons mikla, býður sig fram til forseta.
Populisti, lýðskrumari

Borgarastétt = þeir sem búa í borgum, menntamenn

Bændur og verkalýðurinn kusu Lúðvík Napóleon
Napóleon er kosinn forseti

- lætur krýna sig til keisara

- gerði það sem fólkið vildi
- Lúðvík Napóleón - „Napóleón litli“
 Menntagátu keypt sér aðalsnafnbít
 Lúðvík Napóleón breytti París
 Lúðvík Napóleón lét rífa gömlu París, setti breiðstræti.

Í Þýskalandi var líka uppreisn

- Frankfurtaþingið -

Frjálsbyggjumenn vildu efla iðnaðinn en það var óvinsælt
 Lýðræði, þjóðernisstefna og frjálsbyggja slitnar í sundur í Þýskalandi.
 Þýsk þjóðernishyggja er öðruvísi.

Á 19. öld eru þrjár stefnur í upphafi

- { Þjóðernisstefna, var þar í upphafi
- { Frjálsbyggja, var þar í upphafi (lýðræði, stjórnarskrá, frjáls viðskipti)
- { Jafnaðarstefna, sósíalismi

stjórnarskrár tryggja eignarréttinn

13. febrúar

Kvenfrelsi og kosningaréttur

Þær konur sem vildu sömu réttindi og karlar voru:

- a) í Frakklandi = „stytta“ dreppar
- b) í USA = nöldurskjóður

Konum var haldið niðri á þessum tíma

Þær voru fáfróðar og óspallaðar þangað til í hjónaband var komið

Þær vissu ekkert sem var „óþægilegt“ fyrir samfélagið

Til voru konur sem risu upp gegn þessari kúgun. T.d. Florens „Sneidigen“ var hjúkunar kona og hún vildi hreinlæti og var dugleg að tala við sjúklinga.

Þær konur sem vildu kosningarétt voru „gribbur“

Þeim var sagt að þær væru úrhak

- brutu rúður, eyðilögðu hluti

um 1900 fengu stúlkur á Nýja-Sjálandi kosningarétt

Finnskar konur fengu fyrst kosningarétt fyrst á Norðurlöndunum.

14. febrúar 2001

Verkalýðshreyfingin til 1914

Þrjár helstu stjórnmalastefnur á 19. öld sem hlutu fjöldagylgi:

- Þjóðernishyggja
- Frjálshyggja
- Jafnaðarstefna

Frjálslýndisstefnan

- Atvinnulífið skyldi lúta lögmálum markaðsins
- Allt átti að miðast við framboð og eftirspurn
- Verslun milli landa átti að vera frjáls þar sem öllum tollamúrum yrði rutt úr vegi
- Eins mikið persónulegt frelsi og hægt var [John Stuart Mill]
- Lýðræðislegir stjórnarhættir
- Stjórnarskrár sem vernduðu réttindi borgaranna

Sósíalistahreyfingin (Þrjár leiðir til sósíalisma)

- Sósíaldemókratar [lýðræðissinnaðir jafnaðarmenn]. Sósíalisminn [jafnaðarstefnan] átti að vinna á með hægfara umbótum, fremur en með byltingu.
- Sósíalistar [jafnaðarmenn]. Jafnaðarmannaflokkarnir áttu að vera byltingarflokkar, en ekki átti að gera byltingu fyrr en kapítalisminn engdist í síðustu krampateygjum sínum.
- Kommúnistar
Þegar átti að hefjast handa við að kollvarpa auðvaldspjóðfélaginu og koma á sósíalisma. Það var hægt ef lítill markviss hópur byltingarmanna beitti sér fyrir fjöldann og leiddi hann til byltingar.

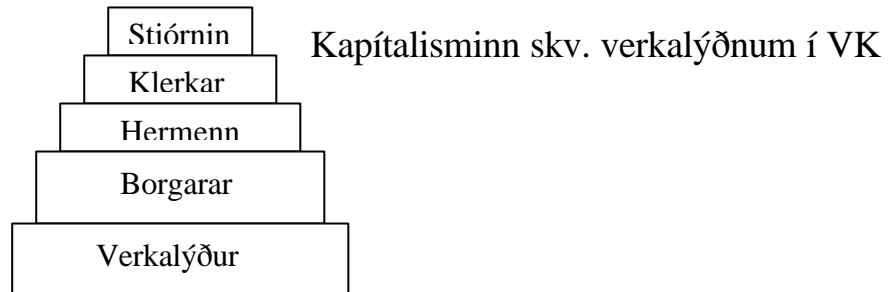
Sósíalismi/kommúnismi

- Stefnnt er að því að framleiðslutækin verði í höndum verkalýðsins. Jöfnuður verði sem mestur í semfélaginu.
 - Velferðarsamfélag
 - Koma skal í veg fyrir arðrán í þjóðfélaginu
 - „Frjáls þróun einstaklingsins er skilyrði fyrir fjálsri þróun heildarinnar”
 - Karl Marx/ Fredrich Engels
 - Kommúnistaávarpið 1848
- Gagnrýni frjálssyndra manna á jafnaðarstefnuna
- Gróðarlöngunin tryggir hagkvæmni í rekstri.

- Verkalýðsríkið verður harðstjórn lítillar klíku

Verkalýðsstéttin verður til eftir byltinguna þegar borgarastéttin reisir skóverksmiðju og þá vantar vinnuafli.

Konur og börn eru látin vinna, því þau eru ódýrari vinnuöfl en karlar.

Kommúnistaávarpið vakti athygli

Fyrsta alþjóðasambandið

Parísarkommúnan – 1871, Þjóðverjar börðust gegn þeim skv. beiðni hinnar steyptu stjórnar

(bls. 24, skoða) — Skotnir og hafðir til sýnis

Upphaf verkalýðshreyfingarinnar

- Iðnbylting skóp verkalýðsstéttina
- Verkaþólk stofnaði verkalýðsfélög til þess að bæta kjör sín.
- Almennur kosningaréttur karla varð grundvöllur stofnunar verkalýðsflokka.

20. febrúar 2001

Þjóðernisstefnan

1. Hvað er þjóð?
 - a) Tveir menn eru af sömu þjóð ef þeir deila með sér sömu menningu.
 - b) Tveir menn eru af sömu þjóð ef, og aðeins ef þeir líta svo á að þeir tilheyri sömu þjóðinni.
2. Hvað skapar þjóð?

Það er þjóðernisstefnan sem skapar þjóðir

Pólitísk þjóðernisstefna

Pólitísk þjóðernisstefna er að vilja að hver menningarheimur myndi ríkja út af fyrir sig, að þjóðarmörk og ríkjarmörk falli saman og stjórnendur séu af sama þjóðerni og þegnar.

Frjálslynd þjóðernisstefna

Þjóðernishyggjan átti samleið með kröfum um umbætur í anda frjálslyndis og lýðræðis og að engin þjóð skyldi sæta arðráni eða kúgun.

Þjóðernisstefnan verður ríkisstefna

- a) Ríkið tók upp þjóðernisstefnuna undir kröfunni um „þjóðlega einingu“
- b) Ríkið mótaði og skilyri þjóðina í skólum og herþjónustu. Það kom áróðri sínum fram í dagblöðum og þjóðlegum félögum. Með því að halda upp á þjóðháttíðardag og skapa þjóðleg ták. Þannig var reynt að safna þjóðinni utan um ríkið.
- c) Heimsvaldastefna einstakra ríkja var varin með þjóðernissinnuðum kröfum.

Grasrótahreyfingar þjóðernissinna

Stofnaður var flokkur og félag, upp úr aldamótum 1900 sem gerðu þjóðernisstefnuna að miðpunkti alls stjórn málastarfs.

Markmið grasrótarinnar:

„Ákveðin barátta fyrir þjóðlegum markmiðum, alger vörn fyrir einingu þjóðarinnar og sífellt aukið veldi hennar.“

Charles Maurres

Hugmyndafræðingur Action Francais.

Þjóðrembingur

Upphafning á eigin ágæti lítisvirðing á öðrum þjóðum og stórveldis draumur fyrir hönd eigin þjóðar.

Sameining Þýskalands og Ítalíu

Sameining Þýskalands 1864-1871

- **1864** Prússar og Austurríkismenn fara í stríð við Dani vegna Slésvík og Holstein.
- **1866** Stríð milli Prússa og Austurríkis
- **1870-71** Prússar og Frakkar eiga í stríði. Landamæri Þýskalands mótuð eftir sigur.

Austurríki var stórveldi. Prússar sigruðu Frakka Bismarck „stjórnaði Evrópu”. Var valdamikill.

Þýskaland var „púsluspil.”

Ítalía var „púsluspil.”

Sameining Ítalíu

- Bakslag í sameiningarmálum á Ítalíu eftir ósigur byltingarinnar 1848.
 - Sardinuríkið var í forystuhlutverki frjálslyndra sameiningarsinna undir forystu Camillo de Cavour (1810-1861)
 - **1859** Sardiníumenn og Frakkar hefja styrjöld við Austurríki.
 - Ein blóðugasta orrusta 19. aldar var háð við Selferíno.
 - Sariníuríkið tvöfaldaðist að stærð.
 - Rauði krossinn stofnaður (1859)
27. febrúar 2001
- **1860** Garibaldi fer með rauðstakka sína til Sikileyjar og flæmir Frans II konung úr embætti.
 - Garibaldi lýsir Viktor Emanuel II, konung Ítalíu.
 - **1866** Ítalir styðja Prússa í baráttu þeirra við Austurríki og fá Feneyjar að launum.
 - **1871** Franskur her heldur frá Rómarborg vegna styrjaldar við Prússa. Ítalskur her tekur borgina og Ítalía er sameinuð í eitt ríki.

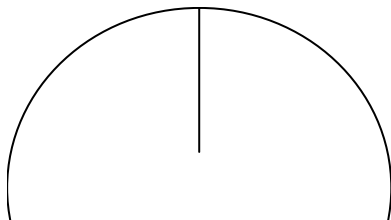
6. mars 2001

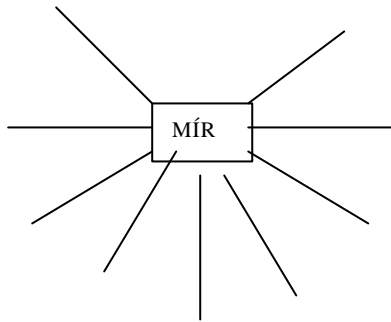
Rússland (bls. 46)

MUP (MÍR) = friður, þorp

Þorpin í sveitum Rússlands kallast MÍR

Landeigendur, aðalsmenn voru kallaðir bojarar. Landeigendur „áttu” bændurna. Komið var fram við bændur eins og hunda.

Sikum var skipt á milli bændanna sem bjuggu í MÍR.

Fínu Kallarnir bjuggu í MÍR

Zemstvo (Sveitastjórn) var búið til.
Duma (héraðsstjórn) „heima”

Einu staðirnir þar sem stjórnleysingjar hafa við fjöldafylgi eru Rússland og Spánn.

Nýhelistar (stjórnleysingjar) vildu halda áfram MÍR – skipulaginu

1938 hætti stjórnleysishreyfingin í Evrópu sem fjöldahreyfing.

Nýhelistar (stjórnleysingjar) sprengdu Alexander II í loft upp. Þá tók Alexander III við, sonur hans.

Verksmiðjur voru stofnaðar. Þýskir verkfræðingar komu og bönnuðu Rússum að framleiða. Kommúnisminn (Marxismi) fylgdi þeim. Marxsisminn passaði ekki inn í Rússland.

(Japanir sigruðu Rússa)

Nikulás sendi flota til Japan og Japanir sigruðu Rússa.

Fólk svalt í borgum og það fór í bænagöngu til keisarans. Keisarinn sendi Kósakka á þá.

Rússland

- **1861** Ánauð aflét af bændum í Rússlandi
- **1905** Blóðugur sunnudagur (Gibon). Uppreisn fylgdi í kjölfarið (Troský)
- Zarinn lofaði þjóðkjörnu þingi, er nefndist „dúman”

7. mars 2001

Heimsvaldsstefnan (bls. 52)

Verndarríki

- Eitthvert ríkið hafði þröngvað „vernd” sinni upp á annð ríki í því skyni að tryggja efnahags – eða hernaðarhagsmuni sína.
Dæmi: Egyptaland laut vernd Breta.
- Í Afríku tóku nýlenduyfirráð í grófum dráttum á sig þrenns konar mynd.
 - Sérleyfisnýlendar
 - Landnámsnýlendar
 - Verslunarnýlendar

Sérleyfisnýlendar

- Fyrirtæki/félag fékk sérleyfi til nýtingar nátturuauðæfa á ákveðnu svæði. Til þess að verjast ágangi heimamanna komu þessi félög.

Landnámsnýlendar

- Afríkumenn/heimamenn sviptir umráðum yfir jarðnæði sínu og það fengið í hendur landnemum
Dæmi: Rhódesía (Zimbabwe og Zambía)

Verslunarnýlenda

- Heimamenn voru þröngvaðir til að framleiða tilteknar afurðir, sem verslunarfélögin girtust.
Dæmi: Ghana og Nígería

KUN

Tasmanía í Eyjaálfu bls. 59

Ameríka Bandaríkin stöðugt að styrkja átök sín.
Bandaríkin beittu oft innrásum.
Bandaríkin réðust á Kúbu.

Theodore Roosevelt Barðist á Kúbu.
+ mikill bardagamaður

13. mars 2001

Frá Sedan til Sarajevó

Pax Bismarxciana

- Bismarck taldi veldi Þýskalands hafa náð hámarki og verkefni næstu ára væru að efla innviði ríkisins.
- Hann myndaði því fjölda hlutleysis- og varnarbandalaga til þess að koma í veg fyrir stórstyrjöld í Evrópu.

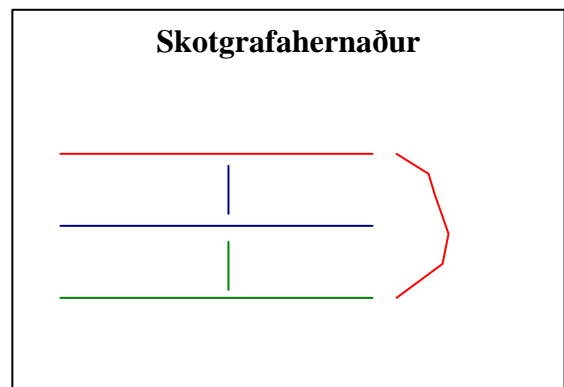
Vígbúnaðarkapphlaup

- Þýskir ráðamenn vildu efla áhrif Þýskalands í Evrópu eftir að Bismarck fór frá völdum.
- Þeir beindu sjónum sínum að löndum keisarans í Rússlandi.
- Ótti við öflugan iðnað Rússa.

14. mars 2001

Fyrri heimsstyrjöldin 1914-1918

- Langtíma orsakir
 - Tvö ríkjabandalög mynduðust sem gerðu ráð fyrir því að ef ráðist væri á eitt ríki kæmu öll hin til hjálpar.
 - Spenna milli þjóðernisafla á Balkanskaga.
 - Togstreita stórveldanna
 - Hernaðarhyggja og uppbygging herja
- Styrjaldarþjóðirnar
 - Bandamenn: Frakkland, Bretland, Rússland til 1917, Belgía, Serbía, Svartfallaland, Rúmenía, Porúgal, Japan og Bandaríkin frá 1917.
 - Miðveldin: Þýskaland, Austurríki-Ungverjaland, Búlgaría og Tyrkland.
 - Hlutlaus ríki: Sviss, Holland, Danmörk, Svíþjóð, Spánn og Albanía.
- Einkenni
 - Fjölmennir herir.
 - Mikið mannfall.
 - Skotgrafahernaður.
 - Eiturgas, Kafbátar og skriðdrekar notaðir í fyrsta sinn.
 - Loftárásir á borgir og óbreytta borgara. Mannfall meðal óbreyttra borgara meira en áður.

- Konur tóku mun meiri þátt í atvinnulífinu en áður hafði þekkt.
- Afleiðingar
 - Bylting í Rússlandi.
 - Ósigur miðveldanna.
 - Eyðilegging og mannfall.
 - Versalasingarnir
 - Þjóðabandalagið stofnað
 - Úthlutun verndarríkja.
 - Þýskaland varð að afsala sér landsvæðum til Frakka, Dana, Belga og Pólverja.
 - Þýskaland var gert að takmarka her sinn við 100 þúsund hermenn og mátti ekki hafa fluger eða eiga kafbáta.
 - Þjóðverjar urðu að viðurkenna að eiga sök á styrjöldinni og greiða himinháar stríðsskaðabætur.
 - Austurríki-Ungverjaland leyst upp í mörg ríki.
 - Tyrkjaveldi var úr sögunni og varð tyrkneskt þjóðarríki.
 - Rússland missi Eystrasaltslöndin sem urðu sjálfstæð en auk þess fengu Pólverjar landsvæði frá Rússlandi. Lenín veitti Finnlandi sjálfstæði.

20. mars 2001

Sovétríkin: frá byltingu til heimsstyrjaldar

Rússland, orsakir byltinganna 1917

- Mikil stéttaskipting, aðall og iðjuhöldar réðu lögu og lofum. Mestur hluti þjóðarinnar var áhrifalaus um stjórn landsins.
- Stjórn keisarans var mjög íhaldssöm og beitti sér gegn öllum umbótum í stjórnámálum og félagsmálum. Stjórnarandstæðingar voru ofsóttir.
- Mikil fátækt meðal smábænda og verkalýðs.
- Styrjaldarreksturinn gekk illa. Rússa biðu marga niðurlægjandi ósigra.
- Fólk kenndi keisaranum um ófarirnar, jafnvel yfirstéttirnar snérust gegn honum.

Byltingar

- **1917** Febrúarbyltingin 23. febrúar/8. mars. Keisarinn sagði af sér
- Bráðabirgðastjórn sett til þess að undirbúa stjórnlagáning (Kerensky)
- Stjórnin hélt stríðinu áfram.
- Neyðin jókst heima fyrir. (Hermennirnir fóru heim)
- Apríl **1917**. Lenín kom frá Sviss (hlutlaust ríki) og setti á oddinn vígorðin: „Friður-jarðnæði-brauð” og „Allt vad í hendur ráðamanna”

- Októberbyltingin 23. október/7. nóvember. Bolsévikar (Byltingasinnaðir sósíalistar) náðu nöldum undir forystu Leníns.

Friðsöm bylting

Bolsévikar = meirihlutamenn

Monsólikar = minnihluti

Lenín (rauðliði)

Denilain (hvítliði)

- **1918-20** Borgarastyrjöld (uppreisn Hvítliða) og erlend íhlutun (USA, Japan, Frakkland ofl.). Hvítliðar og 14 erlendar þjóðir reyna að brjóta byltinguna á bak aftur.
Rauðliðar = sósíalistar
Hvítliðar = þeir sem eru á móti byltingunni.
- **1918-21** Stríðskommúnismi í efnahagsmálum.
- **1922** Sovétríkin stofnuð.
- Úkraína, Hvíta-Rússland, Georgía, Armenía, Aserbadsjan og Rússland sameinuð í eitt ríki.
- **1921-30** NEP-stefnan. Nýja efnahagsstefnan. Kommúnismar byggðir upp með borgaralegum höndum. (Mikil uppsveifla í landinu). Gullæðisbylting um **1930**.

Fútúristar: í byrjum fyrri heimsstyrjaldar – dýrkuðu tæknina.

D: Vladimir Majakovski – töffarar

Sósíalrealistar: Vilja rýna í samfélagið eins og það er („raunsæi”). Skrifa eins og samfélagið er.

(Fútúristar og Sósíalrealistar tilheyra þessum tveimur bókmenntastefnum)

Sergei Eisenstein – kvikmyndagerðamaður

- Mikio frelsi -

1924-26 Lenín dó úr heilablóðfalli í janúar 1924. Fyrsta samvirka forystan. Stalín, Kamenév og Zinoviev.

Trotsky varð undir í valdabaráttunni.

1926-53: Stalín nær öllum völdum í flokknum (kommúnistaflokknum)

- Leníndýrkun, guðfræði Stalíns. Stalín fékk ofsóknarbrjálæði.
- Fimm ára áætlanir frá **1928**.— (bændasamfélag Iðnaðarsamfélag)
- Hreinsanir **1936-38** (lét drepa samstarfsmenn Leníns og yfirmenn í hernum).

21. mars 2001

Lýðræðisríkin og kreppan

Mikil uppsveifla í Bandaríkjunum á 3. áratugnum. Norðurlönd þróuðust öðruvísi – hið norræna velferarsamfélag [jafnaðarmenn]
Borgarastyrjöld í Finnlandi – Hvítliðar sigruðu. Þjóðverjar hjálpuðu Finnum.

Finnar flýðu til Rússlands og Bandaríkjanna.
Lappo-hreyfingin kemst til valda í Finnlandi. (Lappó-hreyfingin var hálf fasísk hreyfing – öfga hægri stefna)

Mikil hræðsla við kommúnista í BNA.

Nánar um lýðræðisríkin og kreppuna á ljósrituðum glærum úr tíma.

27. mars 2001

Ítalía og fasisminn

- Ítalir studdu bandamenn í fyrri heimsstyrjöldinni.
- Þeir fengu að launum landsvæði af Austurríki þar sem bjó ítölskumælandi fólk.
- Ítalía skiptist í tvennt í efnahagslegu tilliti.
- Norðurhluti landsins var iðnvæddur en í suðurhluta landsins var stundaður landbúnaður.
- Kommúnistar voru öflugir í norðurhlutanum og lutu forystu Antonio Gramsei.
- Þeir tóku verksmiðjur af iðnjörfum og skiptu jarðnæði stórbænda milli smábænda.
- Fasistaflokkar Ítalíu var stofnaður **1919**.
- Foringi flokksins „il duce”, var Benito Musselini.
- Stefna flokksins mótaðist af þjóðernisstefnu, útpenslustefnu, hernaðarhyggju auk dýrkunar á foringjanum og ríkinu.

Fasismi

- Einræðisstefna til hægri. Upprunin á Ítalíu. Helstu einkenni hennar eru þjóðremba og foringjadýrkun. Fasistar eru andstæðingar lýðræðis, verkalyðshreyfingar og jafnaðarstefnu.
- Dýrkun á valdi og beiting ofbeldis einkennir framkvæmd fasisma.

Starfsgreinaskipan-kerporatismi

- Eyða átti andstæðum milli vinnuafis og auðmagns, verkalýðs og atvinnurekenda og fylkja báðum til þjónustu við ríkisvaldið.
- Hver starfsgrein átti að koma á fót tveimur starfsfélögum/syndikat, einu fyrir verkamenn og starfsmenn og öðru fyrir atvinnurekendur.
- Í stað þjóðkjörins fulltráþings átti að vera landsráð starfsgreina, skipað fulltrúum þeirra.

1922- Mussolini verður forsætisráðherra og þar með komast fasistar til valda á Ítalíu, í kjölfar „göngunnar til Róm”

1925- Mussolini tekur sér einræðisvöld á Ítalíu.

1929- Mussolini hlýtur stuðning kaþólsku kirkjunnar með því að gera Páfagarð að sjálfstæðu ríki.

1935- Ítalir ráðast á Abyssíníu (Eþíópía)

1939- Ítalir innlima Albaníu.

1943- Í maí gefast herir Öxulríkjanna (Ítalía og Þýskaland) upp í Norður-Afríku.

- Í júlí gera hersveitir Bandamanna innrás á Sikiley. Stjórn Mussolinis var steipt og Ítalir lýsa Þjóðverjum stríð á hendur.

28. mars 2001

Þýskaland milli stríða (bls. 90-99)

Nasistar voru þaulæfðir til þess að verjast bolsévikkhættunni. **1932** voru kommúnistar og nasistar með yfir 30% fylgi hvor.

Stefnuskrá þýska nasistaflokksins

- 1) Við krefjumst þess, að allir Þjóðverjar sameinist innan vébanda Stór-Þýskalands, á grundvelli reglunnar um sjálfsákvörðunarrétt þjóðanna.
- 2) Við krefjumst jafnréttis þýsku þjóðarinnar við aðrar þjóðir og afnáms Versalásamningsins og sammingsins í St. Germain.
- 3) Við krefjumst landrýmis og jarðnaðis (nýlendna) til að geta brauðfætt þjóðina og til búsetu vaxandi þjóða. (Lebensraum = landrými)
- 4) Sá einn getur orðið þýskur ríkisborgari, sem er af þýsku bergi brotinn. Þann hóp fylla þeir einir, sem s hafa þýskt blóð í æðum, og skipta þá trúarbrögð engu máli. Enginn Gyðingur getur talist af þýsku bergi brotinn.
- 8) Koma verður í veg fyrir allan frekari innflutning erlendra manna til landsins. Við krefjumst þess, að allt fólk af erlendu þjóðerni, sem flust hefur til Þýskalands síðan 2. ágúst 1914, yfirgefi landið án tafar.
- 14) Við krefjumst hlutdeildar í gróða stórfyrirtækja.
- 15) Við krefjumst umfangsmikilla framkvæmda í þágu aldraða.

- 16) Við krefjumst þess, að hlúð verði að heilbrigðri millistétt og staða hennar tryggð til frambúðar. Sveitafélögin eiga þegar í stað að taka alla stórmarkaði í sínar hendur og leigja þá smákaupmönnum og smáframleiðendum gegn vægu gjaldi. Jafnframt verði viðskiptum ríkis, ríkisfylkja og sveitafélaga beint til smærri fyrirtækja.

Þegar Hitler komst til valda. Þinghúsið í Berlín brennur. Geðsjúkum Hollendingi er kennt um það.

- Hitler bannaði kommúnisma.
- Hitler bannaði verkalýðsfélög.

Stalín var við völd í Rússlandi. Hann semur við Hitler um skiptingu Póllands.

Hitler samdi við Mussolini um að Hitler fengi Tékkóslóvakíu.

Ernst Rohn var foringi SA-sveitanna, á „nótt hinna löngu hnífa“ drápu SS-sveitir foringja SA-sveitanna.

3. apríl 2001

Síðari heimsstyrjöldin

1939-1945

- 1936-** Komust lýðveldissinnar til valda á Spáni. Herinn gerir uppreisn, Frankó, gegn þeim Margir góðir menn fóru til Spánar (t.d. Hemmingway) Pablo Picasso flúði til Frakklands (bls. 101)

Heimsstyrjöldin síðari

- Styrjöldin hófst með leiftursókn Þjóðverja gegn Pólverjum 1. september 1939 -
- Pólski herinn var skipulagður eins og tíðkaðist í fyrri heimsstyrjöldinni (fót- og riddaralið). Fáir skriðdrekar.
- Þjóðverjar beittu nútímalegri herstjórnalist með samspili skriðdreka- og flugsveita.
- Hið þýska leifturstríð (Blitzkrieg) lamaði varnarmátt pólska hersins og var hann sigraður á fáeinum vikum. Varsjá féll í lok september.
- Rússar réðust inn í austurhluta Póllands undir því yfirskini að „vernda úkraínska og hvítússneska bræður.“
- Vesturveldin voru nánast óvirkir áhorfendur að þessum atburðum. Engin innistæða var fyrir skuldbindingum um verndun sjálfstæðis Póllands.

- Rússar vildu skipta á landi við Finna. Þeir vildu fá Kirjálaeiðið og Patsamó.
- Svæðið við Kirjálaeiðið var til þess að tryggja varnir Leningrad en landsvæðið við Patsamó til þess að gera sjóleiðina til hafnarborgarinnar Múrmansk öruggari.
- Í staðinn áttu Finnar að fá svæði í Arkangelst.
- Finnska stjórnin taldi kröfurnar óaðgengilegar. Synjun hennar leiddi til þess að Rússar hófu stríð á hendur Finnum í lok Nóvember. Öllum til mikillar furðu vörðust Finnar ofurefli svo mánuðum skipti og tókst með frumstæðum vopnabúnaði að granda hundruðum sóvéskra flugvéla og laska á annað þúsund skriðdreka.
- Friðarsamningurinn við ráðstjórnina kostaði Finna meira landaafsal en krafist var í upphafi, m.a. Viborg, en þeir héldu sjálfstæði sínu og heiðri óskertum.
- „Orrustan um Frakkland” var raunverulega töpuð áður en vika var liðin frá innrásinni.
- Sumarið **1940** náðu Þjóðverjar Vestur-Evrópu og Skandinavíu á sitt vald, utan Bretland.
- Eftir leiftursókn var her Frakka og Breta innikróaður við Dunkerque.
- Þjóðverjar hættu sókninni.
- Frökkum og Bretum tókst við erfið skilyrði að flytja um 350 þúsund hermenn, breska og franska yfir til Englands.
- Hinn 22. júní **1941** braust meginherafli Þjóðverja inn fyrir landamæri Ráðstjórnarríkjanna/Sovétríkjanna (= Barbaressa)
- Þetta var í reynd stórkostlegasta herför mannkynssögunnar.
- Hitler lýsti herförinni sem krossferð á hendur kommúnismanum.
- Þrátt fyrir mikla sigra og gífurlegt herfang Þjóðverja hafði Rauði herinn veitt miklu þyngra viðnám en þýska herstjórnin óraði fyrir.
- Stalín hafði gefið hernum fyrirmæli um að skilja eftir sviðna jörð á undanhaldinu og ráðist hefði verið í það stórvirki að flytja hundruð verksmiðja í pörtum austur fyrir Úralfjöll.
- Á haustmánuðum **1941** laukst það upp fyrir umheiminum að ríki Stalíns var hernaðarstórveldi.
- Hinn 7. desember **1941** réðst japanskur flugher frá flota flugmóðurskipa á flotastöð Bandaríkjamanna í Pearl Harbour á Hawaii.
- Árásin breytti á svipstundu viðhorfum bandarísks almennings til stríðspáttöku, ríkisstjórnin gat nú með fullum stuðningi hans lýst stríði á hendur þríveldunum.

Bandalagið mikla

- Á nýársdag **1942** undirrituðu 26 ríki yfirlýsingu bandalagsþjóðanna. Meðal þeirra voru Bandaríkin, Stóra-Bretland, Ráðstjórnarríkin (Sovétríkin), Kína o.fl
- Þau skuldbundu sig til þess að berjast af öllum mætti gegn þríveldunum og semja ekki sérfrið.
 - Þríveldin (Þýskaland, Ítalía, Japan)
 - Barátta gegn þríveldum - ekki sérfrið.
- Hitler krafðist einnig að sótt væri austur til borgarinnar Stalíngrad við Volgu (Sókn undir stjórn Rommels í Afríku og Rússlandi og sótti til Kákasus-díasvæði) –sumarið **1942**
- Rússar voru mjög aðþrengdir og kröfðust þess að bandamenn kæmu upp nýjum vígstöðvum í Vestur-Evrópu.
- Orrustan um Stalíngrad var ekki um borgina eina heldur var hér um að ræða úrslitaátök meginhers Þjóðverja og bandamanna þeirra á rauða hernum.
- Mánuðum saman geisuðu ægilegir bardagar í borginni sem var orðin rústir einar.

Dregur að leikslokum

- „Stalíngradveturinn” misstu Þjóðverjar frumkvæðið í styrjöldinni.
- 6. júní **1944** réðust bandamenn inn í Normandí.
- Vorið **1945** lauk styrjöldinni við Þjóðverja
- Herir vesturveldanna sóttu yfir Rín til Saxelfar og Eystrasalts.
- Úr austri sóttu Rússar yfir Oder, umkringdu Berlín og sóttu vestur að Saxelfi þar sem Bandaríkjaher kom til móts við þá.
- Hitler Framdi sjálfsmorð 30. apríl og þann 7. maí **1945** gafst Dönitz upp.

Kjarnorka

- 6. desember **1941** ákváðu Bandaríkjamenn að hefja framleiðslu kjarnorkuvopna.
- Manhattan aðgerðin.
- Myndaðir voru þrír starfshópar.
 - Nifteind lendir á kjarna og splundrar honum
 - Við klofnunina losna aðrar nifteindir sem lenda á öðrum kjörnum og splundrar þeim.
 - Keðjuverkun er hafin sem verður ekki stöðvuð svo auðveldlega.

- 2. desember **1942** hafði Chicagohópurinn þróað aðferð til að stjórna keðjusprengingum.
- Frá þeirri stund álíta margir að kjarnorkuöldin hefjist.
- Þegar starfshóparnir þrír höfðu lokið störfum haustið **1942** var ákveðið að velja einn aðila til að samhæfa og hafa yfirstjórn verkefnisins.
- Ákveðið var að Julius Robert Oppenheimer stjórnaði aðgerðum.
- Oppenheimer kaus Los Alamos í Nýju-Mexíco, 30 km frá Santa Fe fyrir höfuðstöðvar.
- Alger leynd hvíldi yfir starfinu sem þar fór fram.
- Þrjár sprengjur voru framleiddar:
 - Plutonium sprengja, tilraunarsprengjan í Alamogordo, 16. júní **1945**.
 - Uransprengjan sem varpað var á Hiroshima.
 - Plutonium sprengjan á Nagasaki.
- Eftir sprengjuna sagði Oppenheimer: „Now I am become Death, the destroyer of worlds”.

17. apríl 2001

Kalt stríð (bls. 112)

- **1945-47** Járntjald dregið um Evrópu endilanga.
- **1947** Bandamenn veita Evrópuríkjum fjárhagsaðstoð með Marshallhjálpinni.
- **1948** Sovétríkin setja Vestur-Berlín í herkví.

Trumankenningin

- Kennd við Truman Bandaríkjaforseta. Inntak hennar var að Bandaríkin myndu hjálpa þeim ríkjum með hernaðaraðstoð sem stafaði hættu af kommúnistum. „Það verður að vera stefna Bandaríkjanna, að hjálpa þjóðum sem eiga í baráttu gegn vopnuðum minnihluta eða sæta utanaðkomandi þrýstingi erlendra þjóða”

Harry S. Truman

- **1948** Valdartaka kommúnista í Tékkóslóvakíu.
- **1949** Atlantshafs-Bandalagið stofnað, NATO, það hefur höfuðstöðvar í Brussel í Belgíu. Það er hernaðarbandalag allmargra Vestur-Evrópuríkja, Kanada og Bandaríkjanna.
- **1949** Sovétríkin sprengja fyrstu atómsprengju sína .
- **1949** Kommúnistar ná völdum í Kína (Maó)

- **1950-53** Kóreustríðið. Norður-Kórea, með fulltingi Sovétríkjanna, ræðst inn í Suður-Kóreu sem Bandaríkjamenn styðja.
- Sameinuðu þjóðirnar blandast í stríðið. Eftir blóðugt stríð þar sem allir aðilar frömdu stríðsglæpi var samið um vopnahlé og óbreytt landamæri. Kóreu var skipt í tvennt:
S = BNA
N = skæruliðar í Kóreu
Bandaríkjamenn senda her í skóli SP.

18. apríl 2001

- **1953** Jósef Stalín deyr.
- **1955** Varsjárbandalagið stofnað. Það var hernaðarbandalag Sovétríkjanna og kommúnistaríkja í Austur-Evrópu.
- **1956** Sovétmenn ráðast inn á Ungverjaland til að koma í veg fyrir fall kommúnista.
- **1958** Castró kemst til valda á Kúbu og hefur samstarf við Sovétríkin.
- **1960** Ósætti milli Sovétríkjanna og Kína.
- **1961** Berlínarmúrinn reistur.
- **1961** Bandaríkin styðja misheppnaða innrás á Kúbu.

Kúbudeilan

- **1962** Hættuástand vegna eldflaugastöðva á Kúbu. Yfir heimsbyggðinni vofði kjarnorkustyrjöld.
- **1963** Bandaríkin og Sovétríkin semja um bann við kjarnorkutilraunum í andrúmsloftinu.
- **1964** Bandaríkin hefja þátttöku í Víetnamstíðinu.
- **1965** Innrás Bandaríkjanna í Dóminíska lýðveldið.
- **1968** Vorið í Prag. Innrás Sovétmanna í Tékkóslóvakíu.
- **1973** Samkomulag um takmarkanir á langdrægum eldflaugum.
- **1975** Kommúnistar sigra í Víetnam.
- **1979** Sovétríkin gera innrás í Afganistan.
- **1983** Bandaríkin ráðast inn í Grenada.
- **1983** Stjörnustríðsáætlun Reagans.
- **1985** Gorbatsjov verður leiðtogi Sovétmanna. Glastnost/Perestroika
- **1986** Reykjavíkurfundurinn.
- **1989** Berlínarmúrinn fellur.
- **1991** Sovétríkin lögð niður.

25. apríl 2001

Endalok nýlenduvelldanna (bls. 134)

Frelsisbaráttuöld

Forsendur frá 19. öld.

- Þjóðernisvakning 19. aldar.
- Samkennd skyldra þjóða.
- Hugsjónastefnur
- Pan-germanismi
 - Nasisminn var öfgakennt afkvæmi hans.
- Pan-Slavismi
 - Rússakeisari lagði undir sig þau lönd sem hann gat. Einnig studdi hann slavenskar þjóðir í baráttu sinni (t.d. gegn Tyrkjum). Þannig mynduðust tengsl milli Serba og Rússa.
- Pan-afríkanismi
 - Sjálfstæðishreyfingar gegn nýlenduveldum í Afríku.
- Pan-islam
 - Sameining ríkja í arabaheiminum.

Afríka frelsisbarátta

- Eftir síðari heimsstyrjöld elfdist þjóðerniskennd meðal Afríkubúa, kröfur fóru að heyrast um sjálfstæði. Nokkur arabaríki fengu sjálfstæði, s.s Egyptaland.
- Upp úr **1950** hófu skæruliðar Mau-mau hreyfingarinnar baráttu gegn Bretum og Kenýa.
- Breska nýlandan Ghana fékk sjálfstæði árið **1957**. Einingarsamtök Afríku ákváðu að landamærum skyldi ekki breytt.
- Blóðug átök í Alsír, Frakkar töldu landið hérað í Frakklandi en arabískir íbúar sættu sig ekki við það.
- Nýlendur Portúgala voru síðastar til að fá sjálfstæði **1974-75**.
- Pólitískur óstöðugleiki og spilling einkenndi stjórnarlínur í Afríku. Ættbálkadeilur og þjóðernishreinsanir færðust í aukana upp úr **1990**.

8. maí 2001

Sovétríkin

Efnahagskreppa á níunda áratugnum. Allt hafði byggst upp á því að nota sífell meira vinnuafli og sífellt meira hráefni (lágnytjastefna).

Áætlanabúskapur sá sem byggt var á, átti erfitt með að taka upp þessa nýju stefnu.

Gerðar voru áætlanir til fimm ára af sérfræðingum ríkisins. Fyrirtækin áttu að auka framleiðsluna frá fyrra tímabili. Ef það gekk eftir þá fengu þau auka bónus.

Erfiðleikar í hráefnisdreifingu (landið risa stórt).

Fyrirtæki söfnuðu birgðum til þess að sneiða hjá hráefnisskortri.

Áætlanir voru miðaðar við magnstærðir og fjölda en ekki gæði.

Útflutningur Sovétríkjanna var aðallega orka og málmgrýti.

Svipað og hjá fátækum þróunarlöndum.

Spilling á efnahagslífinu.

Meiri peningar voru í umferð en vöruframboð bauð upp á.

Glastnost og Perestrojka

Júrí Andropov sem tók við af Breznev, lagði upp með fyrstu stóru umbóta-áætlunina.

Stöðva áfengisneyslu og auka aga á vinnustöðum.

Aukið sjálfstæði fyrirtækja.

Gorbatsjov tók við völdum **1985** og leggur upp með slagorðum glastnos og perestrojka.

Glastnos = opin og hreinskilin umræða.

Perestrojka = endurkipulagning (á efnahagssviðinu)

Lenín “Sósíalismi er sköpunargleði fjöldans”

Bannaðar bækur voru gefnar út.

Val á milli margra frambjóðanda.

Friður og tilslökun í alþjóðarmálum.

Efnahagsbati lét á sér standa.

Þjóðernisdeilur blossuðu upp.

Eystrasaltsríkin vildu sjálfstæði og stríð var í Azerbajhzan milli múslima og kristinna Armena.

Sovétríkin liðuðust í sundur um áramótin 1991.

9. maí 2001

Kína

- **1949** Kommúnistaflokkur Mao Zedong nær völdum í Kína.
- **1953** Samkvæmt fimm ára áætluninni eiga smábændur að stofna samyrkjabú til að auka framleiðsluna.
- **1958-60** Stóra stökkið. Horfið er frá þeirri stefnu þegar hún veldur hungursneyð í landinu.
- **1959** Mao hverfur af stóli formanns kommúnistaflokks Kína.

- **1960** Ágreiningur kemur upp milli Kína og Sovétríkjanna.
- **1966** Mao sest aftur á valdastól og hrindir menningarbyltingunni af stað. Árið **1968** var framleiðnin orðin 12 % lakari en **1966**.
- **1973** Valdabarátta hófst milli fjórmenningaklíkunnar og Deng Xiaoping um það hverjir skuli verða eftirmenn Maos.
- **1974** Kínverjar gera fyrstu kjarnorkutilraun sína.
- **1976** Mao deyr. Fjölmeningaklíkan sem vildi halda menningarbyltingunni áfram, kemst til valda um skamma hríð.
- **1977** Deng Xiaoping sest á valdastól í Kína og fer í opinbera heimsókn til Bandaríkjanna.
- „Það er sama hvernig kötturinn er á litinn, bara ef hann veiðir mýs”.
- **1989** Mótmælafundur á Torgi hins himneska friðar.
- **1997** Deng Xiaoping deyr. Vestræn áhrif aukast smám saman. Hong Kong sameinast rauða Kína.